

Közelítések, távlatok

„Ez a szöveggyűjtemény egy kezdő lépés azon az úton, hogy valamikor majd a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségekről, köztük a cigányságról való ismeretek a nemzeti tananyag részévé váljanak. (...) noha évszázadok óta élünk közös hazában, mégis viszonylag kevés tudományos munka született a cigányságról, és az ezekben közölt információk sem mindig elfogadhatóak.”

Kovalcsik Katalin szerkesztői előszava ajánlja így az utóbbi évek egyik legfontosabb tanulmánygyűjteményét. A ‚Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből’ – a gyaníthatóan szűkös anyagi háttér miatt – viszonylag szegényes kivitelű, ám – a közölt dolgozatok tudományos sokféleségét, beleértően szakszerű közelítésmódját, szakmai színvonalát s eképp az adott tematikában feltétlenül „hézagpótló” voltát tekintve – annál jelentősebb munkának ítéhető.

A kötet első részében a ‚Társadalmi helyzet’ fejezetcím alá rendelt írások olvashatóak. Ezek szemléleti-módszertani arculatát történeti, szociológiai, politológiai és lélektani kérdésközpontok alakítják. A cigányság története Magyarországon és életük, életformájuk, életkörülményeik egyes településeken; cigányságkép a politikában és a közgondolkodásban; a cigányságot sújtó szociális gondok s a foglalkoztatási és „felzárkóztatási” esélyek növelhetősége városban és falun: mindezekről felmérések, statisztikák és esettanulmányok adataival megalapozott, tudományos igényű dolgozatok értekeznek itt.

A ‚Kultúra’ címet viselő részben a cigány ének- és táncművelés, mesehagyomány, szokásrend, családmódel és anyanyelviség egymástól el nem választható kérdéseit taglalják értő tanulmányok. Ugyancsak több tudományterület talaján s így több szempontrendszer érvényesítésével, többféle módszer alkalmazásával tájékozódva.

S a címből (‚Tanulmányok...’) ugyan nem következik, mégis azt érezhetni: a kötetbe a legkevésbé sem szervesen illeszkednek a saját roma identitásról és léttudatról a „civil próza” nyelvén valló ‚Önéletírások’.

A gondosan szerkesztett kötetet gazdag függelékanyag zárja le, teszi teljessé: összesített bibliográfia; témakörökre tagolt néprajzi irodalomjegyzék; folyóiratok és időszaki kiadványok listája; névmutató; diszkográfia. Meglehet, az áttekintés, az összegzés, a „tanulságleszűrés” szándékával – ám mindenképpen a továbbírhatóság, a „továbbkutathatóság” és továbbgondolhatóság alapjait teremtve meg.

A recenzió műfaji határain túlmutatna számot vetnünk azzal, az adott tárgykör milyen befogadói kultúrájába érkezik s vajon miféle „hatástörténeti sors” elé is néz e szöveggyűjtemény. Ám a kérdés, komolyságánál fogva, nem kerülhető meg teljesen. Nemcsak a kötet szakmai erényei okán, de elvi jelentősége, szimbolikus érvénye miatt sem.

„Az államok zöme által gyakorolt nyelvi genocídium” (1) nyelvpolitikai-kisebbségjogi problémájának vagy „az üldözött elnyomottak szimbolikus kiközösítése” (2), illetve a szociális-kriminológiai viszonyulások hazai vetülete, a magyarországi cigány etnikum többségi megítélésének összetettsége óvatos megfogalmazásokat kíván, ám egyúttal hátrazott állásfoglalást is megkövetel. A kirekesztő előítéletek ellen, az egyetemes emberi jogok természetes normaként kezelése mellett. Ha elfogadjuk, hogy „az emberi csoportok osztályozása sokkal inkább a közöttük lévő kapcsolat és egymás elfogadásának függvénye, mintsem tényleges nagyságuké. A kisebbségek közötti különbségeket valójában az emberi sokféleség társadalmi elfogadottságának eltérő mértéke jelöli ki” (3), úgy a cigányság társadalmi elfogadottsága mértékének és minőségének megváltoztatásában (4) elháríthatatlannak tűnik föl a döntéshozó politikai „elit” és a közgondolkodás-alkotó,

kultúraformáló értelmiség szerepe és felelőssége. Az aktuális politikai-közéleti ideológia és praxis hatásrendszerétől sok minden várható és elvárható. Még akkor is, ha a történelemfilozófiai tisztánlátás magasabb, szomorúbb logikája időről időre kijózanító. Aszerint ugyanis „a hatalmi eszköztár megváltoztatása sem ígérhet aranykort, hiszen továbbra is emberi történelemről lesz szó, nem angyaliról. Csupán magunkhoz méltóbbá, minőségileg produktívabbá tehetjük a szenvedés új perspektíváit”. (5)

A nemzeti-társadalmi „többség” és „kisebbség” viszonylatában ez annyit jelenthet: a „szenvedés perspektívái” és a remény távlatai nemcsak hogy egybevágnak, de közös láthatárunkon vágnak egybe. S vélhetőleg csakis egy „belátásos kölcsönösségen, kölcsönös belátáson alapuló etika” (6) horizontján rajzolhatnak ki új válaszokat régi kérdésekre – s az épp e kötet által is fölvetett újakra.

Jegyzet

(1) Kontra Miklós (2001): Nyelvi jogok, nyelvi tervezés, és az anyanyelvek tannyelvként való használatának problémái. In: *Cigány nyelvek nemzetközi szemínáriuma. Konferenciakötet*. Szerk.: Cserti Csapó Tibor. PTE, BTK, Romológia Tanszék („Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok” 6.), Pécs. 37.

(2) Tamás Gáspár Miklós (2001): Az elnyomottak üldözése. In: Wacquant, Lodic: *A nyomor történei. A „zéró tolerancia” világméretű terjedése*. Ford. Köből Anna. Helikon („Helikon Huszonegy”), Budapest. 9.

(3) Bartha Csilla: Kétnyelvűség, nyelvcseré: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. In: *Cigány nyelvek*. 20. old.

(4) Ahogy a kritikus „közíró énje” fogalmazott: „A közbeszéd »vannak rendes cigányok is« típusú mozzanataiban magát eláruló, konzolidált rasszizmustól a szélsőjobb publicisztika riasztó retorikájáig, az iskolai beiratkozáskor az osztály etnikai összetételét firtató anyuka világméretűtől a kabarétréfák feminin vonásokat túlhangsúlyozó melegsztereotípiájáig megszámlálhatatlan, a negatív előítéletesség hány és hány módon viszi színre (vagy leplezi el, olykor önmaga előtt is) magát. (Kedvező fordulatra e téren, amíg a »buzi«, a »zsidó« vagy a »cigány« szitokszó gyanánt használatos nyelvünkben, aligha érdemes számítanunk.)” Halmai Tamás: Levél Fábry Sándornak (is). *Magyar Narancs*, 2002. március 28. 4.

(5) Mészöly Miklós (1994): Csödök és esélyek. A Center of European Studies konferencia-témájához. In: uő: *Otthon és világ. Esszék, tanulmányok*. („Libertas et civitas. Dominó Könyvek”) Kalligram, Pozsony. 167.

(6) Németh G. Béla (1998): Zárószó a pécsi holocaust-konferencián. In: uő: *Írók, művek, emberek*. Krónika Nova, Budapest. 247.

Kovalcsik Katalin (2001, szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. IFA – OM – ELTE. „Tanítók kiskönyvtára” 9.

Halmai Tamás

Európai cigány irodalom

Rajko Djurič könyve az európai cigány irodalom monográfiája. Szerkezete viszonylag áttekinthető, s könnyen értelmezhető azok számára is, akik nem-hivatásos olvasóként veszik kézbe.

A romákról való beszéd tétje e beszéd maga. Nem is a megnyilatkozás létre gondolok, inkább arra, amit a megszólalás mikéntjének nevezhetnénk. Azaz: használni akarjuk-e azokat a nyelvi-gondolkodási modelleket, amelyek ezt a diskurzust a felszínén jellemezték eddig, avagy nem. Ha igen, ha belekényszerítődünk egy ilyesfajta beszédbe, nos, akkor válik ténylegesen megkerülhetetlenné az ontológiai kérdés: szükség van-e erre a megszólalásra. Ha foglyai vagyunk ennek a megszólalásnak, akkor végtére is egy olyan beszédmódot intézményesítünk, amely alkalmatlan arra, hogy elmondjon valamit arról, amire pedig vállalkozott. Arra lesz képtelen, hogy mondjon valamit a romákról.